

О.О. СБРОДОВ

АЛ-МАС'УДІ ТА ЙОГО ТВОРИ У СХОДОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ В.М.БЕЙЛІСА

У статті наведено стислу історію дослідження творів ал-Мас'уді у світовій та вітчизняній арабістиці, розглянуто наукові праці В.М. Бейліса, висвітлено роль та місце науковця в процесі дослідження творчого спадку арабського автора.

Ключові слова: джерелознавство, середні віки, арабські джерела.

Вольф Менделевич Бейліс (1923-2001) належить до числа тих вітчизняних вчених, робота яких дозволила ввести до наукового обігу чимало важливих повідомлень арабських середньовічних авторів. У своїх джерелознавчих дослідженнях В.М.Бейліс звертався до праць багатьох арабських географів, істориків, літераторів. Проте, автором, твори якого привернули особливо пильну увагу Вольфа Менделевича, був ал-Мас'уді.

Твори видатного арабського мандрівника, історика та географа Абу-л-Хасана Алі ібн ал-Хусайна ал-Мас'уді (пом. 956) є важливими та одними з найбільш затребуваних дослідниками середньовічних арабомовних історичних джерел. Ал-Мас'уді, який особисто відвідав Іран, Індію, Сирію, Єгипет, Східну Африку, узбережжя Каспійського моря, вважається одним з найбільш інформованих та ерудованих середньовічних арабських авторів, які спиралися при написанні своїх праць не лише на повідомлення попередників, але й на особисті спостереження та дані інформаторів з різних регіонів Халіфату. У своїх творах ал-Мас'уді відобразив цінні відомості з історії, етнографії, релігії та географії Східної Європи, Кавказького регіону, Близького та Середнього Сходу. З 36 творів, що їх було написано ал-Мас'уді, до сьогодення збереглися тільки два. Це - «Мурудж аз-захаб ва ма'адін ал-джаухар» та «Кітаб ат-танбіх ва-л-ішраф». У творах «арабського Геродота», як влучно назвав ал-Мас'уді К. д'Оссон, міститься обширний історичний, етнографічний та географічний матеріал. З цієї причини як особистість самого арабського вченого, так і його праці ще два століття тому привернули пильну увагу європейських арабістів. Різні аспекти біографії та творчості ал-Мас'уді вивчали такі видатні арабісти, як Ш.Пелла, Генріх Юлій фон Клапрот (1783-1835), М.Хабіхт (1775-1839), Х.Д.Френ (1772-1851), Ф.Б.Шармуа (1793-1869), М. де Гує (1836-1909), В.В.Грігор'єв (1816-1881), Ж.-Е.Ренан (1823-1892), Б.Дорн (1805-1881), Ф.Вестберг (1864 -?), В.Р.Розен (1849-1908), В.Ф.Гіргас (1855-1919), М.О.Медніков (1855-1918), А.Ю.Кримський (1871-1942), Т. Левицький (1906-1992) та інші дослідники.

У творах ал-Мас'уді містяться цінні, а інколи й унікальні відомості з історії, етнографії та географії Східної Європи IX – першої половини X ст. Звісно, що такий стан речей привернув до праць «арабського Геродота» в першу чергу увагу дослідників історії Східної Європи, Стародавньої Русі, слов'ян та русів. В історії російського сходознавства першим до повідомлень ал-Мас'уді про Східну Європу звернувся академік Х.Д. Френ (1772-1851) [27], роботи якого на німецькій мові почали публікуватися в Російській імперії в 20-і рр. XIX ст. У 1834 р. фрагменти творів ал-Мас'уді про русів і слов'ян були опубліковані Ф.Б. Шармуа (1793-1869) [15], французьким сходознавцем, який працював у Росії. У 1835 р. було надруковано роботу російського сходознавця В.В. Грігор'єва, присвячену історії Русі та засновану на повідомленнях ал-Мас'уді [16]. Зауважимо, що згадані вище вчені працювали з оригіналами творів ал-Мас'уді, оскільки в той час праці «арабського Геродота» ще не були опубліковані. Значним кроком вперед у вивченні повідомлень ал-Мас'уді, як джерела з середньовічної історії Східної Європи та Стародавньої Русі, стали публікації перекладів російською мовою уривків його творів, виконані О.Я.Гаркаві (1839-1919) [2, 17], М.О.Медніковим (1855-1919) [8], М.О.Карауловим (1875 -?) [7]. У радянській арабістиці творчість ал-Мас'уді як вченого та письменника привертало увагу В.В. Бартольда [18], І.Ю. Крачковського [19; 20],

А.П.Ковалівського [21-23], Б.М.Заходера [24; 25], Л.А.Семенової [26].

Разом з тим, науковці, які досліджували окремі питання з історії народів Європи, обмежувалися лише фрагментами з творів ал-Мас'уді. На необхідність здійснення спеціального дослідження, присвяченого повідомленням ал-Мас'уді про Східну Європу, вказував ще барон В.Р.Розен. Незважаючи на це, ані російська дореволюційна, ані радянська арабістика 1920-50-х рр. так і не вирішили цієї задачі. Здійснення дослідження такого плану цілком відповідало основним завданням, що стояли на початку 60-х рр. ХХ ст. перед світовою та радянською арабістикою. У 1930 р. видатні радянські сходознавці І.Ю.Крачковський (1883-1951) та А.П.Ковалівський (1895-1969) виступили з ініціативою про створення комплексу відомостей середньовічних арабських авторів про Східну Європу, Середню Азію та Кавказ, який відповідав би рівню тодішньої східознавчої науки. У 1957 р. учасники Варшавської міжнародної конференції вчених, які займалися дослідженням джерел з історії Східної та Центральної Європи, прийшли до висновку про необхідність об'єднання зусиль науковців та активізації роботи з вивчення цих джерел. У рекомендаціях Варшавської конференції містилися і вказівки про необхідність вивчення повідомлень ал-Мас'уді про Східну Європу. Саме ця проблематика стала предметом кандидатської дисертації В.М.Бейліса, яку було захищено у травні 1963р. в Інституті історії АН СРСР. Тему майбутньої дисертації В.М.Бейлісу було рекомендовано його науковим керівником Б.М. Заходером [14, арк.23].

Кандидатська дисертація В.М.Бейліса являє собою капітальне, вичерпне дослідження творів ал-Мас'уді як джерела з історії Східної Європи Х ст., виконане в класичних традиціях вітчизняної арабістики. Вступ до даної роботи містить докладну історіографію питання та загальну характеристику арабських джерел IX-X ст. з історії Радянського Союзу. У вступі автор звернув увагу на специфіку середньовічних арабомовних джерел, а також на ті труднощі та помилки, які найчастіше виникають при їх дослідженні [5, с.3-53]. У першому розділі свого дисертаційного дослідження В.М.Бейліс надав детальну характеристику ал-Мас'уді як історика, географа та літератора, прояснив деякі аспекти його біографії, уточнив характер джерел та інформаторів «арабського Геродота» [5, с.54-109]. Зокрема, В.М.Бейліс на фактичному матеріалі підтвердив гіпотезу А.П.Ковалевського про те, що ал-Мас'уді був близьким до певних груп при дворі аббасидського халіфа і був змушений залишити Багдад не за своєю волею [6, с.8].

В контексті вивчення середньовічної арабської географії особливий інтерес представляє другий розділ дисертації В.М.Бейліса, який присвячено аналізу повідомлень ал-Мас'уді про Чорне, Азовське та Каспійське моря, Волзько-Каспійський та Дніпровсько-Чорноморський торговельні маршрути [5, с.110-148]. У цьому розділі також розглянуто відомості арабського вченого про народи, які мешкали на берегах Чорного та Азовського морів, надано критичний аналіз арабомовних гідронімів, що позначали річки басейну Каспійського моря. Пильну увагу В.М.Бейліс присвятив і питанню контамінації у ал-Мас'уді назв «Бунтус» (Чорне море) і Майотіс (Азовське море). Порівнявши інформацію ал-Мас'уді з повідомленнями інших арабських географів VIII-IX ст., Вольф Менделевич встановив, що помилка в іменуванні вищевказаних морів була «успадкована» ал-Мас'уді від його головного джерела з цього питання - «Кітаб зідж ас-Сабі» арабського географа ал-Баттані (852-929). В той же час уявлення «арабського Геродота» про Чорне та Азовське моря були значно докладнішими і точнішими, ніж у Ібн Хаукала та ал-Істахрі [6, с.11].

Третій розділ дисертації В.М.Бейліса побудовано у вигляді тематичного коментаря до тієї частини твору ал-Мас'уді «Мурудж аз-захаб», яка присвячена Кавказькому регіону [5, с.158-256]. У цьому розділі дисертаційної роботи В.М. Бейліс надав докладний критичний аналіз свідчень арабського вченого з історії, етнографії, політичного та суспільного устрою народів Прикаспію, Поволжя, Кавказу та Азовсько-Чорноморського регіону. Особливу цінність представляє розгляд повідомлень ал-Мас'уді про держави Табарістан, Ширван, Сарір та Баб вал-Абваб (Дербенд). У цьому ж розділі на основі уявлень ал-Мас'уді висвітлено питання історичної географії Східного Кавказу [6, с.15].

Завершальний, четвертий розділ кандидатської дисертації В.М.Бейліса присвячений

повідомленням ал-Мас'уді про русів, їх походження, розселення, відносини з сусідніми народами, а також про співвідношення етнонімів «ар-рус» і «ас-сакаліба» [5, с.257-391]. В цьому розділі В.М.Бейліс приділив особливу увагу інтерпретації етноніма «Луд.'ана», з приводу якого в історичній літературі існували серйозні розбіжності [5, с.326-346].

На жаль, кандидатську дисертацію В.М.Бейліса так і не було видано у вигляді монографії, і вона до сьогоднішнього дня, незважаючи на свою безумовну наукову цінність, залишається доступно лише обмеженому колу фахівців. В певній мірі це компенсується тим, що окремі джерелознавчі розвідки В.М. Бейліса, пов'язані з дослідженням творів ал-Мас'уді як історичних джерел, знайшли своє відображення в ряді наукових статей.

В цьому сенсі на особливу увагу заслуговує стаття В.М. Бейліса «Ал-Мас'уді про русько-візантійські відносини у 50-х роках X століття», що представляє собою витяг з заключної глави кандидатської дисертації вченого [3]. У цій статті В.М.Бейліс піддав критичному аналізу ступінь вивченості фрагмента твору ал-Мас'уді «Кітаб ат-танбіх», присвяченого русько-візантійським відносинам середини X ст., а також усі зроблені раніше спроби перекладу та інтерпретації цього уривка. В результаті учений прийшов до висновку, що жоден з ранніх перекладів адекватно не відображає оригінальний текст. Вольф Менделевич самостійно переклав даний уривок твору ал-Мас'уді «з урахуванням варіантів, даних Сейпелем, а також перекладів - російського (О.Я.Гаркаві) і німецького (Й. Маркварт)» [3, с.23]. Це дозволило В.М.Бейлісу ввести до наукового обігу важливі повідомлення ал-Мас'уді про порядок надходження руських «воїв» на візантійську службу, про наявність досить великого військового контингенту русів у сирійських фортецях в якості союзників Візантії під час війни останньої з хаманідським еміром Сайф ад-Даулом, про використання Візантійською імперією руських військ не тільки у боротьбі проти мусульман, а й проти супротивників у Європі, а також про реальний стан справ у русько-візантійських відносинах за часів правління князя Ігоря та княгині Ольги [3, с.28-31].

Велику увагу повідомленням ал-Мас'уді В.М.Бейліс приділив у статті, присвяченій свідченням арабських географів IX-X ст. про Чорне море [4]. У рамках даної роботи Вольф Менделевич досконально розібрав сутність та походження помилки «арабського Геродота», який у своїх творах переплутав Чорне (Бунтус) та Азовське (Майотіс) моря. За поясненням В.М. Бейліса, подібну контамінацію назв двох морів ал-Мас'уді, як і інші арабські географи (наприклад, Ібн Русте) сприйняв від ал-Баттані, на праці якого спирався. У той же час, використовуючи не тільки письмові джерела, а й усну інформацію очевидців, «арабський Геродот» з великою обережністю поставився до інформації ал-Баттані і висловив критичні міркування з приводу розмірів обох морів. На підставі текстологічного аналізу творів ал-Мас'уді В.М. Бейліс також встановив, що він першим з арабських географів вказав, що Бунтус і Майотіс, по суті, являють одне і те ж море, хоча і розділене протокою (Керченською). Також ал-Мас'уді вперше в арабській географічній літературі чітко позначив, що Каспійське море (іменоване їм як «бахр ал-Хазар») не з'єднане з Чорним морем, як вважали попередники багдадського мандрівника. Велику цінність представляють і висновки В.М. Бейліса щодо достовірності повідомлень ал-Мас'уді про русів. За оцінкою вченого, є «мало підстав, щоб відкидати повідомлення ал-Мас'уді про русів, що живуть на одному з берегів моря Майотіс» [4, с.27]. Підкреслюючи виняткову значимість повідомлень ал-Мас'уді про Чорне море, Вольф Менделевич відзначав, що в інших арабських географів X ст. «немає нових даних, які доповнюють відомості ал-Мас'уді» [4, с.27]. В.М. Бейліс дав високу оцінку повідомленням ал-Мас'уді. Так, сходознавець не поділяв надмірного скептицизму деяких вчених (наприклад, Й.Маркварта) щодо достовірності відомостей ал-Мас'уді і вказував на те, «наскільки уважно цей автор ставився до письмових джерел і надавав їм перевагу перед суперечливими даними усних повідомлень» [4, с.28].

Відомості ал-Мас'уді залучалися В.М.Бейлісом й у зв'язку з питанням про релігію давніх слов'ян та русів [13]. Проаналізувавши текст «Звістки про будинки, що шануються слов'янами», яка міститься в «Мурудж аз-захаб», В.М.Бейліс прийшов до наступних висновків. Гіпотетичним джерелом ал-Мас'уді з питання про релігію слов'ян був твір «Кітаб ал-улуф фі

буїут ал-ібадат» астронома IX ст. ал-Балхі [13, с.81]. В уявленні ал-Мас'уді слов'яни були ідолопоклонниками, культ відправляли у храмах, де знаходилися ідоли. Власне, «Звістка» ал-Мас'уді й присвячена опису цих храмів. Проте ані датувати повідомлення ал-Мас'уді про слов'янські храми, ані встановити їх місцезнаходження, так само як і з упевненістю стверджувати про «астрологічний» характер релігії слов'ян, не можна. У той же час, як відзначив В.М.Бейліс, важливо те, що в уявленні ал-Мас'уді слов'яни мали багаті традиції у сфері астрології, магії, будівництва, що кардинально розходилося з повідомленнями ал-Джахіза [13, с.82].

Однією з найцікавіших джерелознавчих знахідок В.М.Бейліса можна вважати свідчення ал-Мас'уді про біблейську генеалогію болгар, русів та слов'ян, що містяться у «Мурудж аз-захаб» [9]. Досліджуючи цей твір, В.М.Бейліс встановив, що ал-Мас'уді першим з арабських авторів згадує серед пращурів сучасних йому народів біблейського героя, що жив до всесвітнього потопу. Згідно з версією ал-Мас'уді булгари, руси та слов'яни походили від Матушалаха ібн Ануха (біблейського Мафусаїла сина Єноха) [9, с.5]. Матушалах був дідом Ноя (Нуха) та прадідом Іафета, тому всі північні народи (включаючи русів, болгар та слов'ян), що походили за біблейською генеалогією від Іафета, були й нащадками Матушалаха. Таким чином, версія ал-Мас'уді не заперечувала традиційної біблейської генеалогії північних народів. Але незрозуміло, чому ал-Мас'уді виводив походження болгар, русів та слов'ян не від Іафета, а від його прадіда? Намагаючись відповісти на це питання В.М.Бейліс припустив, що це, можливо, було пов'язане з переказом, згідно з яким Матушалах дійшов до меж землі, щоб дізнатися про майбутній потоп [9, с.6]. За висновками Вольфа Менделевича згадка ал-Мас'уді про болгар, русів та слов'ян, хоча й не є матеріалом для аналізу цих етнонімів, демонструє неабиякий інтерес арабського енциклопедиста до цих народів, зумовлений наявністю у «арабського Геродота» доволі значного об'єму інформації про них [9, с.6].

В.М.Бейліс не обійшов увагою повідомлення ал-Мас'уді й при дослідженні свідчень арабських авторів IX-X ст. про державний та племінний устрій народів Європи [11]. Для вивчення цього питання Вольфом Менделевичем була залучена інформація ал-Мас'уді про слов'ян (ас-сакаліба), франків (ал-іфранджа), галісійців (ал-джалаліка) та лангобардів (ан-нукабард). В результаті аналізу цих повідомлень В.М. Бейліс дійшов висновку, що «арабський Геродот» під загальним етнонімом «ас-сакаліба» об'єднував не лише слов'янські (дулаба, в.линана, убутрана, с.рбін, м.наб.н), а й німецькі (намджін, сасін) племена. Подібне змішання було виявлено й у характеристиці ал-Мас'уді правителів «ас-сакаліба»: серед них арабський автор називає маліка ал-лудйір (герцога лотаринзького), маліка ал-іфрандж (герцога франконського) і маліка ат-турк (правителя угорців) [11, с.146]. За думкою В.М.Бейліса, про франків та галісійців ал-Мас'уді, який спирався на твір єпископа Герони Гудмара, мав більш точні, але також суперечливі уявлення. Зокрема, франків (ал-іфранджа) ал-Мас'уді представляв як деяку державну спільноту, хоча й повідомляв про смути між онуками Карла Великого, через які загинула ал-Іфранджа [11, с.147]. Під галісійцями (ал-джалаліка) ал-Мас'уді, безумовно, мав на увазі головного ворога мусульманської Іспанії - Астурійсько-Леонське королівство [11, с.147].

Своєрідним підсумком багаторічного дослідження В.М.Бейлісом творів ал-Мас'уді стала велика стаття, присвячена огляду уявлень «арабського Геродота» про цивілізації давнини та раннього середньовіччя у порівнянні їх з відомостями арабського географа, історика та мандрівника ал-Йакубі (пом. 897 або 905) [12]. У цій статті Вольфом Менделевичем була дана докладна характеристика знань ал-Мас'уді як про давні, так і про сучасні йому народи та країни, їх правителів, політичний устрій, релігію, побут. Особливу увагу в творах ал-Мас'уді приділено науковим та філософським традиціям описуваних ним народів, видатним особистостям давнини і раннього середньовіччя. Твори ал-Мас'уді, за зауваженням В.М.Бейліса, побудовані за системним принципом, у багатьох місцях свого оповідання арабський автор намагався провести історичні паралелі та зіставлення з більш відомими йому свідченнями. Важливою особливістю стилю ал-Мас'уді є його постійне прагнення класифікувати народи та країни за певним критерієм (генеалогічним, релігійним,

цивілізаційним, династичним). Праці ал-Мас'уді на відміну від творів ал-Йакубі відрізняються меншою послідовністю викладання, більш вільним характером подачі інформації. В той же час, «арабський Геродот» частіше виявляє живий інтерес і знання суті освітлюваних їм питань, ніж його видатний попередник. Підбиваючи підсумки свого порівняльно-історичного дослідження, В.М.Бейліс відзначав, що ал-Мас'уді, як і ал-Йакубі, вперше в середньовічній арабській історіографії спробував надати своїм читачам деяку цілісну систему знань, використовуючи для цього цивілізаційний підхід до вивчення всесвітньої історії [12, с.50].

Робота В.М.Бейліса з дослідження творів ал-Мас'уді не обмежилася з'ясуванням значимості повідомлень арабського автора для вивчення історії Східної Європи. «Арабський Геродот» викликав зацікавленість Вольфа Менделевича і як автор. Найбільш чітко цей напрямок науково-дослідницької діяльності В.М. Бейліса проявився в рамках його роботи над підсумковим твором ал-Мас'уді «Кітаб ат-танбіх ва-л-ішраф» (близько 956г.). У 80-і рр. ХХ ст. В.М. Бейліс вперше в історії російської та радянської арабістики здійснив повний переклад цієї праці на російську мову. Коментарі до перекладу «Кітаб ат-танбіх» повинен був скласти член-кореспондент АН СРСР і близький друг В.М. Бейліса А.П.Новосельцев. Однак, труднощі у розвитку науки, пов'язані з розпадом Радянського Союзу, а пізніше передчасна смерть А.П.Новосельцева так і залишили нереалізованим це надзвичайно важливе наукове починання [1, с.21]. Незадовго до смерті професор В.М.Бейліс передав рукопис перекладу «Кітаб ат-танбіх ва-л-ішраф» одному з провідних московських арабістів, учениці А.П. Новосельцева, Т.М.Калініній. На сьогоднішній день робота з коментування перекладу пам'ятника ведеться на базі центру «Східна Європа в античному і середньовічному світі» Інститута загальної історії РАН і знаходиться на завершальній стадії. Відзначимо, що введення до наукового обігу коментованого перекладу «Кітаб ат-танбіх» матиме надзвичайно важливе значення як для сходознавців, так і для представників інших галузей історичного знання.

Деякі результати багаторічної роботи В.М.Бейліса над «Кітаб ат-танбіх» знайшли відображення в доповіді вченого на Бартольдовських читаннях 1987 р. [10]. Свою доповідь В.М.Бейліс присвятив аналізу посилань ал-Мас'уді в його останньому творі. Констатувавши слідом за І.Ю. Крачковським, що найчастіше «арабський Геродот» передає лише суму знань своїх попередників, В.М.Бейліс відзначав, що певну систему посилань у ал-Мас'уді простежити все ж таки можна [10, 13]. По-перше, арабський автор часто посилається на свої більш ранні твори, що дозволяє скласти про них деяке уявлення. По-друге, при поясненні окремих проблем ал-Мас'уді безпосередньо посилається на твори Птолемея, Аристотеля, Марина Тірського, Геона Олександрійського, Са'іда ібн Йа'куба, Йах'ю ібн Закар'їю та ін. По-третє, ал-Мас'уді повідомляє про книги арабських авторів: ал-Джахіза, Ібн Хурдазбіха, ал-Сарахсі, ал-Джайхані. Таким чином, це стисле, але інформативне, повідомлення В.М.Бейліса дозволяє нам скласти уявлення про джерела інформації ал-Мас'уді та рівень його ерудиції. Вольфу Менделевичу вдалося розкрити специфіку авторства ал-Мас'уді, який вдало поєднував у собі історика та 'адіба.

Вивчення творів ал-Мас'уді стало одним з головних напрямків науково-дослідної роботи В.М.Бейліса. В результаті цієї багаторічної роботи вченим було залучено до наукового обігу велику кількість цінних, а інколи й унікальних, повідомлень арабського автора про Східну Європу, Кавказ, Каспійський регіон. В.М.Бейліса можна віднести до тих арабістів, які відкрили європейському сходознавству не тільки інформаційну цінність повідомлень ал-Мас'уді, але й невідомі грані його діяльності як найбільш ерудованого середньовічного арабомовного історика.

Список використаних джерел та літератури:

1. Калинина Т.М. «Кітаб ат-танбіх ва-л-ішраф» («Книга предупреждения и пересмотра») арабского учёного X в. ал-Мас'уди / Т.М.Калинина // Вест. Рос. гум. науч. фон. – М., 2001.- Вып.1. – С. 14-21.
2. Гаркави А.Я. Сказания мусульманских писателей о славянах и русских (с половины VII века и до конца X века) / А.Я.Гаркави. - СПб, 1870.
3. Бейлис В.М. Ал-Мас'уди о русско-византийских отношениях в 50-х годах X века / В.М.Бейлис //

- Межд. связи России (до XVII в.): Сб. ст. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – С.21–31.
4. Бейлис В.М. Сведения о Черном море в сочинениях арабских географов IX-X вв. / В.М.Бейлис // Близкий и Средний Восток. Сб. ст. – М., 1962. – С.21–28.
  5. Бейлис В.М. Сочинения ал-Мас'уди как источник по истории Восточной Европы X века: Дисс. ... канд. ист. наук. – М.: Ин-т нар. Азии АН СССР, 1963.
  6. Бейлис В.М. Сочинения ал-Мас'уди как источник по истории Восточной Европы X века: Автореф. дисс.... канд. ист. наук. – М.: Ин-т нар. Азии АН СССР, 1963.
  7. Караулов Н.А. Сведения арабских географов IX и X вв. по Р. Х. о Кавказе, Армении и Азербайджане // Сб. мат. для изуч. местностей и племен Кавказа. - Вып. 38. - Тифлис, 1908. С. 29—30 (справка об ал-Мас'уди), С. 31— 37 (пер. из "Книги указания и наблюдения"), С. 37—61 (пер. гл. XIII, XIV и XV11 из "Золотых копей..."), С. 61— 78 (прим.).
  8. Медников Н.А. Палестина от завоевания ее арабами до крестовых походов по арабским источникам. / Н.А.Медников. - Т. I. Исследование. - СПб., 1903 (Правос. Палест. Сб. Т. XVII, Вып. 2), С. 163-165 (крат. ср. об ал-Мас'уди).
  9. Бейлис В.М. Библейская генеалогия болгар, русов и славян в версии ал-Мас'уди // Восточная Европа в древн. и среднев. Пробл. источников. Чтения памяти чл.-кор. АН СССР В.Т. Пашуто. Тез. докл. – М., 1993. – С.4-6.
  10. Бейлис В.М. Ал-Мас'уди в заботах о читателе (из наблюд. над системой ссылок «Китаб ат-танбих») // Бартольд. чтения 1987 г. Тез. докл. и сообщения. – М., 1990. – С.12-14.
  11. Бейлис В.М. Арабские авторы IX–X вв. о государственности и племенном строе народов Европы / В.М.Бейлис // Древнейшие гос-ва на территории СССР. Материалы и исследования 1985 год. – М.: Наука, 1987.– С.140–149.
  12. Бейлис В.М. Представление о цивилизациях древности и раннего средневековья в системе исторических знаний ал-Йакуби и ал-Мас'уди / В.М.Бейлис // Ислам и пробл. межцив. взаимоотношений. – М., 1994. – С.33-54.
  13. Бейлис В.М. К оценке сведений арабских авторов о религии древних славян и русов // Вост. источ. по ист. нар. Юго-Восточной и Центральной Европы / В.М.Бейлис. – Т.III. – М., 1974. – С.72-90.
  14. ЦДАМЛМУ, ф.149, оп.1, с. 88.
  15. Charmoy F. B. Relation de Masoudi et d'outre auteurs Musulmans sur les anciens Slaves// Nouvel Memoir de l'Academic des Sciences de St. Petersburg. SPb., 1834, IV Serie, Tome II, Nr. 6, P. 297-408.
  16. Григорьев В.В. О древних походах русов на Восток // Жур. мин-ва нар. просв. – СПб., 1835. – Ч. V. - № 1. – С. 229-287.
  17. Гаркави А. Я. Неизданное свидетельство ал-Мас'уди о походе русских на Цареград // Жур. мин-ва нар. просв. – СПб., 1872. – Ч. 160. - № 4, апрель. – С. 220-236.
  18. Бартольд В.В. Сочинения. Работы по истории ислама и Арабского Халифата. / В.В.Бартольд. – М.: Наука, 1966. – Т.IV.
  19. Крачковский И. Ю. Арабские географы и путешественники // Изв. Гос. Геогр. Общ. – М.–Л., 1937. - Т. LXIX. - Вып.5. – С. 738-765.
  20. Крачковский И. Ю. Изб. соч. Араб. геогр. лит-ра. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1957 – Т. IV.
  21. Ковалівський А.П. Абу-ль-Хасан Алі аль-Мас'уді як вчений // Учені записки Харківського університету. Труды Іст. фак. – Харків, 1957. – Т.V.– С. 167-182.
  22. Ковалевский А.П. Аль-Мас'уди о славянских языческих храмах // Вопр. историог. и источников. слав.-герм. отн. – М., 1973. – С. 80-86.
  23. Ковалевский А.П. Славяне и их соседи по данным ал-Мас'уди // Вопр. историог. и источников. слав.-герм. отн. – М., 1973. – С. 62-79.
  24. Заходер Б.Н. Ибн Фадлан и ал-Мас'уди / Б.Н.Заходер // Крат. сообщ. Инс. вост-ия. – М., 1960. – Вып. XXXVIII. – С. 15-18.
  25. Заходер Б.Н. Каспийский свод сведений о Восточной Европе. / Б.Н.Заходер. – М., 1962, 1967. – Т. I- II.
  26. Семенова Л.А. Африка в освещении Мас'уди: (О работах арабского историка X в.) / Л.А.Семенова // Крат. сообщ. Инс. нар. Азии АН СССР. – М., 1961. – Вып. 45. – С. 111-121.
  27. С.М. Frahn. Ibn-Foszlan's und anderer Araber Berichte ueber die Russen alterer Zeit. Text und Uebersetzung mit kritisch-philologischen Anmerkungen; nebst drei Beilagen... / Von C. M. Frahn... – SPb., 1823.

A.A. SBRODOV

AL-MAS'UDI AND HIS WORKS IN ORIENTAL STUDIES OF V.M. BEYLIS

The article presents the potted history of the studying of the al-Mas'udi's works in the world and national Arabic studies. There is considered scientific works of V.M. Beylis, there is also shows the role and the place of the scientist in the process of the studying of the heritage of Arabian author.

Keywords: *source-oriented studies, middle ages, Arabic sources.*

A.A. СБРОДОВ

**АЛ-МАС'УДИ И ЕГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ В ВОСТОКОВЕДНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ
В.М.БЕЙЛИСА**

В статье представлена краткая история изучения сочинений ал-Мас'уди в мировой и отечественной арабистике, рассмотрены научные работы В.М. Бейлиса, показаны роль и место учёного в процессе изучения творческого наследия арабского автора.

Ключевые слова: *источниковедение, средние века, арабские источники.*